

108
13 (B)
(B)

अथ
श्रुतबोध
क्रांतिकदसकृपः

108
13 (B)

Shruta Bodha.

108
13 (B)

2/31

श्रुतबोधोऽहो.

१११॥

रंस्याधस्वस्वजं धेनवमंचनद्वय ॥ गत्याविलसीकृतं हंसमयं कांतेतामिंद्रवज्रां ब्रुवते कवीन्द्रः ॥ १८ ॥ यदींद्रवज्राचरणे
षु पूर्वभवंति वर्णालघवः स्ववर्ण ॥ अमंदमाद्यन्मदनेन दानी मुपेन्द्रवज्राकथिता कवीन्द्रः ॥ १९ ॥ यत्र द्वयोरप्यनयोऽस्तु पादा भवन्ति सीमं
ति निचंद्रकांते ॥ विद्वद्भिराद्यैः परिकीर्तिता सा प्रयुज्यतामित्युपजातिरेषा ॥ २० ॥ आख्यानकीयं प्रकटीकृतार्थे यदींद्रवज्राचरणास्तथास्या
तु ॥ उपेन्द्रवज्राचरणास्त्रयोन्ये विपर्ययोक्ता विपरीतपूर्वा ॥ २१ ॥ आद्यमक्षरमतस्तृतीयकंसमंचनवमंतथांतिमं ॥ दीर्घमिदं मुखियत्रजा
यते तावदंतिकवयोरथोदता ॥ २२ ॥ अक्षरंचनवमंदशमंचव्यत्ययाद्भवति यत्र विनीते ॥ प्रोक्तमेणनयने यदि सैव सांगतेति के विभिः कथि
तासौ ॥ २३ ॥ द्वस्वोवर्णस्य सप्तमो यत्र बालतद्विवे ॥ द्विव्यस्त एकादशाद्यः ॥ बाणेर्विश्रामो नंतरं स्यात्तुरंगैर्नानिर्दिष्टा सुभृत्यावेश्वदे
वि ॥ २४ ॥ सत्तृतीयकषष्ठमंतरतेन वमंदिरति प्रभवंगुरुचेत् ॥ घनपीनपयोधरभारनतेन नु तोदकभूतमिदं कथितं ॥ २५ ॥ यदाद्यंचतुर्थं
तथोससमंचेतथैवाक्षरं द्वस्वमेकादशाद्यं ॥ शरच्चंद्रविद्वेषिवत्कारविंदेत दुक्तं कवीन्द्रं भुजंगप्रयातं ॥ २६ ॥ लघ्विस्तत्रादरियत्रचतुर्थकं
गुरुचसप्तमं कंचन वमंतथा ॥ विरतिजंचतथैव विचक्षणेर्दुतविलंबितमित्युपदिश्यते ॥ २७ ॥ प्रथमाक्षरमाद्यलृतीययोर्दुतविलंबित
कस्यचपादयोः ॥ अपि चेन्नदहाकमलेक्षणे भवति सुंदरसा हरिणिपुता ॥ २८ ॥ उपेन्द्रवज्राचरणेषु संलिचेदुपात्यवर्णां लघवो
परेकृताः ॥ मदोलसद्भूजितकामकार्मुके वदन्ति वंशमिदं बुधास्तदा ॥ २९ ॥ यस्यामशोकांकुरपाणिपल्लवे वंशस्थपादा गुरुपूर्व
वर्णकाः ॥ तारुण्यहेला रतिरंगलालसेतां मिदुवंशा कवयः प्रचक्षते ॥ ३० ॥ यदा हि वंशस्थहिमांशुवनायोर्यदा भवेयुर्ननु पीवर

१११॥

३१॥

स्तने ॥ मृगेन्द्रमध्ये विबुधैर्निगद्यते चामीकरभिस्खलुरामणीयकैः ॥ यस्याप्रिये प्रथमक्षरद्वयं तुर्यं तथा गुरुनवमं च दशांतिकं ॥ सान्यं
भवेद्यतिरपि चेद्युताग्रहैः सालक्ष्यताममृतलैते प्रभावति ॥ ३२ ॥ आद्यंचेत्त्रितयमथाष्टमं नवांत्यद्वेचांते गुरुविरतौ सुभाषिते स्यात् ॥
विश्रामो भवति मेहेनानेत्रदिग्भिर्विज्ञेया सुदतिप्रहर्षिणिसा ॥ ३३ ॥ त्रितयं च चतुर्थं च पंचमं च नवमं सरोजसुभगेन नु
चांत्ये ॥ यतिरेव पंचचतुरंबुधिभिश्चेत्कथितेयमिदं वदनेन नु लक्ष्मीः ॥ ३४ ॥ आद्यं द्वितीयमपि चेद्गुरुतच्चतुर्थं यत्राष्टमंचदशा
मांत्यमुपांत्यमंत्यं ॥ कामांकुशावशितकाममंत्यं जेदेकांते वसंततिलकांकिलतां वदन्ति ॥ ३५ ॥ प्रथमं भगुरुपातकं विद्यते
यत्र कांते तदनुचदशमंचेदक्षरं द्वादशांत्यं ॥ गिरिभिरथतुरंगैर्यत्र रामे विरामः सुकविमजनमनोज्ञाभालिनी सा प्रसिद्धा ॥ ३६ ॥
यदि प्राच्यो ह्रस्वः कलितकमलेषष्ठकपरास्ततो वर्णाः पंच प्रकृति सुकुमारांगिलघवः ॥ त्रयोन्ये सोपांत्याः सुतनुजघनाभौ
गसुभगे रसेरीशौर्यस्यां भवति विरतिः सा शिखरिणी ॥ ३७ ॥ सुमुखिलघवः पंच प्राच्यास्ततो दशमांतिमंतदनुललितापां
गे वर्णैः प्रिये त्रिचतुर्दशौ ॥ प्रभवति पुनर्यत्रोपांत्यं स्फुरन्मकरकं कणायतिरपि रसेर्वैरश्वे स्मृता हरिणीतिसा ॥ ३८ ॥ चत्वारः
प्राक् सुतनुगुरवो द्वादशौ कादशौ च मुग्धे वर्णौ तदनुकुमुदामोदिनी द्वादशांत्यौ ॥ तद्वच्चोयुगरसहये यत्र कांते विरामो मंदोक्ता
तां प्रवरकवयस्तन्वितां संगिरन्ते ॥ ३९ ॥ आद्याश्चैदुरवस्त्रयः प्रियतमेषष्ठस्ततश्चाष्टमास्तन्येकादशस्तत्रयस्तदनुचदशादशाद्यौ
ततः ॥ मार्तंडैर्मुनिभिश्च यत्र विरतिः पूर्णदुर्विबाननेतद्वृत्तं प्रवदन्ति काव्यरसिकाः शार्दूलविक्रीडितं ॥ ४० ॥ चत्वारो यत्र वर्णाः प्र

श्रुतबोधः

॥२॥

अममलधवः षष्ठकः सप्तमोऽपि ॥ द्वौ तावच्छोडशाद्यौ मृगमदमुदितेषोडशांत्यौ तथात्यौ ॥ रंभारतंभोरुकांतं मुनिमुनिभिर्यत्रकांतं मुनि
विरामो बाले वंद्यैः कवींद्रैः सुतनुनिगदितास्त्रगंधरासाप्रसिद्धा ॥ ४१ ॥ इति श्रीकालिदासविरचितं प्रायोपदिष्टं श्रुतिबोधार्थं छंदो
लक्षणं संपूर्णं ॥ श्रीविजयादुर्गायै नमः ॥ श्रीमाधवाय नमः ॥ श्रीरामलिंगाय नमः ॥ श्रीसिद्धेश्वराय नमः ॥ श्रीविकटेशाय नमः ॥ श्रीः ॥
आपत्तिः शत्रुभीतिर्मनसि च सततं दुष्टचिंतासमूहो वा ह्यो हार्दं च तावत्स्फुरति स्वपुष्पादुःसहस्तावेदेव ॥ यावत् श्री
रम्ये गौरीपदकमलसमाराधनध्वस्तविघ्नः स्वश्रीमान्तिमरायः स्वदृष्टिमुदृश्यान्त्रसंवीक्षते तान् ॥ १३ ॥

108
13 (B)

॥२॥

म

श्रीगणेशाय नमः ॥ छंदसालक्षणं येन श्रुतमात्रेण बुध्यते । तद्दहं संप्रवक्ष्यामि श्रुतबोधमविस्तरं ॥ १ ॥ संयुक्ताद्यं दीर्घं सौनुस्वारं विसर्गसंमि
श्रं ॥ वित्तेयमक्षरं गुरुपादांतस्थं विकल्पेन ॥ २ ॥ सर्ववर्णादीद्योयस्या विश्रामस्या द्वैर्देवैः ॥ विद्वद्देवीणां वागिरव्यातासा वै विद्युन्माला ॥ ३ ॥
यस्याः पादे प्रथमे द्वादशमात्रास्तथा तृतीये पि ॥ अष्टादशद्वितीये चतुर्थके पंचदशमात्रा ॥ ४ ॥ आर्यापूर्वा र्थसमं द्वितीयमपि यत्र भवति हंस
गते ॥ छंदो विदस्तदानीं गीतिं तौ भूतवाणिभाषते ॥ ५ ॥ आर्योत्तरार्धतुल्यं प्रथमाधर्ममपि प्रयुक्तं चेत् ॥ कामिनितामुपगीतिं प्रकाशयते महा
कवयः ॥ ६ ॥ आर्यापूर्वाद्यं यदि गुरुणे केन च न अधिकेन निधने युक्तं ॥ इतरत्तद्विनिखिलं यदीयमुदिता किलेयमार्यागीतिः ॥ ७ ॥ सल
घुचतुष्कं भवति गुरुद्वौ ॥ घनकुचयुग्मे द्वादशमात्रासौ ॥ ८ ॥ श्लोके षष्ठं गुरुज्ञेयं सर्वत्र लघुपंचमं ॥ द्विचतुःपादये द्विस्वसप्तमं दीर्घमन्य
योः ॥ ९ ॥ पंचमं लघुसर्वत्र सप्तमं द्विचतुर्थयोः ॥ गुरु षष्ठं हि सर्वेषामेतच्छ्लोकस्य लक्षणं ॥ १० ॥ आदिगतं तु र्यगतं पंचमं कंचात्यगतं ॥ स्या
द्रुसंचेत्येकचित्तं मेषाणि वक्ता ॥ क्रीडमिदं ॥ ११ ॥ द्वितुर्यषष्ठमष्टमं गुरुप्रयोजितं यदा ॥ तदानीं वेदयंति तां बुधान गस्वरूपिणी ॥ १२ ॥ तन्निगुरु
स्यादाद्यचतुर्थं पंचमं षष्ठं चात्यमुपात्यं ॥ इन्द्रियवाणेर्यत्र विरामः साकेधनीया चंपकमाला ॥ १३ ॥ चंपकमालायत्र भवेदत्यविहिता प्रेम
निधे ॥ छंदसि दक्षा ये कवयः स्तन्मणिमध्यं ते ब्रुवते ॥ १४ ॥ मंदाक्रांतात्यजति हरता सालंकारे भवति यदिसा ॥ तद्विद्वद्भिर्ब्रूमभिहितं ज्ञेया
हंसी कमलवदने ॥ १५ ॥ ह्रस्वो वर्णजायते यत्र षष्ठः कंबुग्रीवेतद्वत्वाष्टमात्यः ॥ विश्रामस्यान्तं चिदैस्तुरंगैस्तां भाषते शालिनीं छंदसीयाः ॥ १६ ॥
आद्यचतुर्थमहीनं नितंबे सप्तमं कंदशमं च तथा न्यं ॥ यत्र गुरुप्रकटस्मरसारे तत्कथं चितवत बोधकवृत्तं ॥ १७ ॥ यस्यास्त्रिषट्सप्तममक्ष

108
13 (B)